
Alena Kalinová

Tovarna keramike v Olomoučanih pri Blansku
(Prispevek o umetnoobrotni keramiki na Moravskem)

Keramična tovarna v Olomoučanih pri Blansku, 30 km severozahodno od moravskega središča Brna, je sodobno podjetje keramičnih izdelkov. Delovala je v obdobju od 1849 do 1909, njen razvoj pa je bil povezan z družino Schütz. Posebno njena t.i. kmečka keramika je bila med preprostim prebivalstvom na Moravskem zelo priljubljena. Drugi del proizvodnega programa pa so bili izdelki umetne obrti, ki so podobni tistim iz Liboj pri Celju.

The ceramics factory in Olomoučani near Blansk, 30 km northwest of Brno, Moravia's main city, is a modern earthenware plant. Its "ancestor" was in operation from 1849 to 1909, its growth linked to the Shütz family. Its "country" ceramics were especially popular among less sophisticated customers in Moravia. The second half of its production line was represented by applied-art products, similar to those manufactured in Liboje near Celje.

Tovarna loščene žgane gline, ki je delovala od 1849. do 1909. v Olomoučanih pri Blansku (okoli 30 km severozahodno od Brna, središča Morave), je bila primer kapitalistične proizvodnje v vaških razmerah, na nerodovitnem ozemlju. To ozemlje je v prejšnjem stoletju zajela prehitra industrializacija, z njo pa je prišla tudi urbanizacija življenja v celoti. Čeprav je proizvodnja keramičnih izdelkov začela propadati šele na koncu prvega desetletja našega stoletja, so sedanja prizadevanja predstaviti njeno podobo naletela na precejšnje ovire, npr. pomanjkanje arhivskih materialov, ohranitev samo posameznih izdelkov in omejene možnosti poiskati informacije od še živečih prič.¹

¹ Arhivski viri, ki bi lahko natančneje predstavili tehnološko in družbenoekonomsko osnovo podjetja, se niso ohranili. Dokumentacija izdelkov ni zajeta v nobenem arhivu, materialni ostanki, o katerih govorijo priče, pa so bili z nepazljivimi posegi po letu 1945 uničeni. Zelo dragoceni so zapiski v zapuščini kronista Karla Dosedlyja (1886-1968), ki obsegajo lastne spomine, različne objave in nekaj arhivskih dokumentov. Nepomembno število informacij ponujata tudi dve najstarejši občinski kroniki. Kot materialni viri so ohranjeni

Tovarniška proizvodnja keramičnih izdelkov v Olomoučanih se ni navezovala na starejšo obrtno tradicijo. Saj je znano, da so domačo nezgorljivo ilovico in primerne peske v 17. stoletju uporabljale današnja steklarna in glavne okoliške železarnе. Viri sicer ne poročajo podrobneje o kvaliteti, ohranili so se le zapisi o izvozu krajevnih glin v znane keramične manufakture v Holičih, Hranicah, Bystrici pod Hostynem, v Vranovo na Dyji in na Dunaju (Hardtmuth)². Najstarejši prestreženi podatki o zgodovini olomouške proizvodnje segajo v leto 1849, ko je Carl Gustav Lenka s prebivalci tamkajšnjih krajev podpisal pogodbo o pridobivanju kaolina na njihovih zemljiščih. Leto pozneje je skupaj s Petrom Eugenom Selbom kupil hišico št. 37 z vsemi pritiklinami in iz nje je zrastle keramična delavnica. V letu 1852 je Selb prodal svojo polovico Františku Schützu in Ludviku Schützu, ki sta skupaj z Lenkom ustanovila trgovsko družbo. Lenkov delež je potem pridobil Karel Schütz³. Vendar resnični začetki kljub temu ostajajo nerazvozlani. V arhivskih zapisih se z začetki delovanja podjetja navajajo poimenovanja kot *Porzellanfabrik*, *Steingutfabrik* in *Thongeschirrfabrik*.⁴

Resnični razvoj proizvodnje je povezan z družino Schütz.⁵ V kupni pogodbi sta v letih 1852 in 1853 imenovana oče Karel in sin Ludvik, Ludvikov brat Arnold pa se prvič omenja sedem let pozneje. Takrat so ustanovljeno družbo vpisali tudi v trgovski register kot *Gebrüder Schütz*. Pred letom 1871 so na pobudo L. Schütza stekla gradbena preureditvena dela, že leta 1864 pa so bili na okrajni urad v Blansku priloženi tudi načrti vodnega mlina za loščenje (glaziranje). V tem času je tovarna izdelovala tanjšo posodo in domnevno ravno tedaj tudi vpeljala izdelovanje posode. Domačih surovin je ob povišanih naročilih začelo primanjkovati, tako za ustrežno kvaliteto kot za večje množice.⁶ Lastniki so morali kupiti rudnik v Blšaneh pri Podboranih na Zatecku; po ureditvi podružnice v Libojah pri Celju pa so glino 1871. dovažali tudi od tam. Dobra prodaja izdelkov, poceni delovna sila in skromno preživljanje podjetnikove družine so pripomogli, da je firma dosegala uspehe, ki so bili potrjeni tudi z ocenami na razstavah.

Po smrti Karla Schütza leta 1872 sta družinsko imetje prevzela oba sinova. Ludvik je dobil tovarno v Libojah, blšanski rudnik in dunajski atelje, Arnold pa je prevzel olomouško

nekateri posamezni tovarniški izdelki. Zbirke olomouške keramike so v področnih muzejih v Blansku in Boskovicah, v Etnološkem zavodu Moravskega deželškega muzeja in v Moravski galeriji v Brnu, potem še v muzejih v Vyškovu, Kloboukah pri Brnu, v Ogrskem Gradišču in v Olomoucu. Poleg tega so bili nekateri dokumenti o proizvodnji po drugi svetovni vojni zbrani v občinskem uradu, najprezentativnejši del izdelkov pa je v zasebni lasti, pretežno last občanov te občine. V olomouškem muzeju se je ohranilo tudi nekaj vzorčnih izdelkov iz libojske tovarne (verjetno iz konca 19. stoletja), ki so bili last bivših lastnikov tovarne. Pri tem so pomagali informatorji, ki so otroci nekdanjih delavcev v tovarni.

² C. Schirek, Mährens Glasindustrie. Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums (v nadaljevanju MMGM), 16, 1898, 126. Prav tam, Über die Fayencen-Fabriken Mähr. Weisskirchen und Bistritz a H. MMGM 10, 1982, 162. Prav tam Über die in Fraun in Mähren bestandene Steingut und Wedgwoodgeschirrfabrik. MMGM 10, 1892, 53 in 131. G. Wolny, Die Markgrafschaft Mähren. Brüner Kreis II-1. Brünn 1836, XXIII. Lege nekaterih nahajališč lahko preberemo iz arhivskih dokumentov. Npr. v jožefinskem katastru iz leta 1787 (Državni arhiv v Brnu, D 16/1149, št. 37) se navaja pot *-Bela glina-*, po kateri so, po pričevanju informatorjev, olomouški podjetniki dobivali surovino. Poročila potrjujejo, da pridobivanje glin sega že pred začetek 19. stoletja. V drugi polovici prejšnjega stoletja se je od tam vozila samo še žgana glina.

³ Državni arhiv v Brnu, C 17, št. 14, 893.

⁴ Eden izmed podjetnikov Jindrich Wankel v svoji knjigi *Bilder aus der Mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit* (Wien 1882, 311) piše, da je 1849. isti Selb ustanovil keramično delavnico, ki je predelovala nezgorljivo ilovico iz okolice Rudice in izdelovala kuhinjsko posodo in navadno kmečko keramiko.

⁵ Františka Schützová je bila žena Karla Schütza, lastnika papirnice v Záreči pri Brezovi nad Svitavou, njegovih sinovi Ludvik (roj. 1828) in Arnold (roj. 1832) so pozneje postali lastniki olomouškega podjetja.

⁶ V šestdesetih in sedemdesetih letih si je podjetje pridržalo dovoljenja za kopanje glin v sosednji občini Rudice (Državni arhiv Brno, C 17, št. 14, 939).

podjetje. Leta 1890 mu je Ludvik prodal pridobivanje kaolinove gline v sosedni vasi Rudici, tako da je potem Arnold imel v lasti tri rudnike.

Blagostanje olomouške tovarne je počasi upadalo. Finančni položaj pa je leta 1898 rešila poroka Arnoldove hčere Františke z nadporočnikom avstro-ogrške vojske Vilijem Julikom. Njegova družina je namreč imela mlin v Bilovicah nad Svitavo. S svojim denarjem je sicer preprečil takojšen stečaj, vendar se mu na koncu le ni mogel ubraniti. Leta 1901 so zaradi finančnega stanja sprejeli za družabnika trgovca iz Boskovic Alfreda Bascha, iz Brna pa Emila Mandla. Potem pa je celo podjetje leta 1904 dobil Oskar Basch. Medtem je 1903. okrajno glavarstvo podjetju s pridržanim imenom *«Gebrüder Schütz»* dovolilo, da so na svojem severozahodnem koncu odprli obrat za žganje in loščenje gline. Tam se je reklo *V mlinu*, ker so podjetniki že v šestdesetih letih postavili mlin za loščenje in peč za žganje šamotnih izdelkov.

Tovarna za uporabno keramiko na jugu olomouškega področja. Stanje pred 1. svetovno vojno

Poslovanje je lastnike prisililo, da so 1909. ustavili proizvodnjo keramike.⁷ Leopold Basch je v letih 1913 do 1923 v zgornjih tovarniških stavbah razvil izdelavo oblog, proizvodnja obrata *V mlinu* pa se je osredotočila na lončene peči in druge šamotne izdelke. Vse to je skupaj s pridobivanjem glin in peskov preživelo tudi leto 1923, čeprav je v primerjavi s prejšnjo proizvodnjo imelo manjši oz. neopazen pomen.⁸

Po virih lahko povzemamo, da so lastniki prve strokovne kadre poklicali s področja, ki je bilo vsesplošno poznano po keramični proizvodnji - s Karlovarska. Potrebno je

⁷ Po potrjenih podatkih (K. Dosedly) so prevzeli delovanje iste firme v Uráchu, ki je od Schützu prevzela proizvodne postopke in izbirala tudi gline in peske. Leta 1909 pa naj bi bile ustanovljene še nadaljnje podružnice firme na Dunaju.

⁸ Po 1918. je bil ob tovarniških stavbah v rudarskem delu občine na pobudo Alfreda Bascha urejen okrasni vrt, na prelomu dvajsetih in trideseta leta plantaža za gojenje trajnic. Med drugo svetovno vojno sta izdelovanje iz žgane gline in kopanje surovin prevzela Hans in Paul Julinka, ki pa sta bila 1945. izseljena v Nemčijo. Plantaže je skupaj s tovarniško stavbo dobila Kmetijska in lesarska univerza v Brnu, stavbe *«V mlynku»* pa so v letu 1948. pod upravo Moravskošlezjskih keramičnih podjetij s sedežem v Brnu, pozneje so bili to skladišni prostori podjetja Metra Blansko. V novejšem času se uporablja polovica vseh tovarniških objektov, kompleks peči pa je bil 1980. porušen. Stavbe *V mlynku* pa so bile v soglasju z mestno upravo porušene že v letu 1974.

omeniti izkušenega Georga Bächerja (1827-1893), ki je bil delovodja in od njega je bilo odvisno uspešno delovanje olomouške delavnice. Nadaljeval je poklic svojega očeta, ki je bil zaposlen v tovarni porcelana v Gornjem Slavkovem, in deda, ki je bil lončar v Lokti. Bächer je takoj odprl delavnico, vendar njegovo delovanje ni natančno popisano.⁹ Pozneje je omenjan kot učitelj na strokovni keramični šoli v Znojmu, ki je bila ustanovljena 1872. Z zahodne Češke je prišel najstarejši slikar Josef Schlesinger (1813-1890) in njegov sin Jan (1840-?), ki je nadaljeval očetovo delo, z njim pa tudi delavec Ignác Kittel. Delovodja Theodor Hitsche je v Olomouc prišel iz Litovle, znano

Globoki krožnik z motivom vinske trte. Šestdeseta in sedemdeseta leta 19. stoletja. Etnografski zavod moravskega deželnege muzeja v Brnu

Kotni lonček z živopisnim cvetnim okrasjem. Konec 19. stoletja. EU MZM

lončarsko olomouško tradicijo je tu naprej razvijal Antonín Dvorák. Del mezdne sile in hlapcev so lastniki pripeljali iz svojega okraja Svitavska. Ta skupina najstarejših delavcev je stanovala v enem izmed najstarejših tovarniških objektov.¹⁰ Postopoma pa so ta delovna mesta zasedali olomouški domačini, med katerimi je še posebej izstopal vsestranski Augustin Mitek (1845-1907). Med slikarji pa je bil najbolj poznan Gustav Ružička (1849-1936), ki je s svojim ustvarjalnim delom presegel dekoratorstvo in pustil sledove tudi v slikarski umetnosti. Že na koncu izdelovanja uporabne keramike je bil vodilni izdelovalec Alois Jaronek (1864-1944) iz Rožnova pod Radhoštom. Okoli leta 1880 je delavnica zaposlovala približno štirideset ljudi. To skupino pa je sestavljalo 13 oblikovalcev posode, 2 loščilca, 5 slikarjev, 2 žgalca in 2 zavijalca. Takšen strokovni sestav delavcev se je pred ustavitvijo proizvodnje izdelkov iz tanjše keramike samo malenkostno zvišal.¹¹

⁹ Leta 1885 je bil za delovodjo nastavljen olomouški rojak František Kyzlink.

¹⁰ Okrajni arhiv Blansko, sedež Olomoučany, evidenčna knjiga prebivalcev, št. 9 in 10. Poznejši nepopolni ohranjeni *Arbeiter-Verzeichnis*, ki ga je avtorica članka našla v porušeni tovarniški zgradbi in ga predala Okrajnemu arhivu v Blansku, naveda nekatere delavce, ki so prišli iz južnih moravskih kemičnih tovarn. V slabega pol leta med 1908. in 1909. sta v registre vpisana modelar Ferdinand Drozd iz Kravska in slikar Franz Brezina iz Znojna, v letih 1906-1907 pa zasledimo tudi ime koprivniškega F. Hoška.

¹¹ Viri K. Dosedly. Prav tam V. Šujan, Olomouška keramika. Olomoučani 1968, 11.

Olomouška keramika je bila zaradi svojih belih črepinj poimenovana tudi kot *belina*. Glede na tehnološko gledišče ni bilo razlik v proizvodnem postopku sorodnih manufaktur, pa tudi ilovica in druge primesi so bile pripeljane iz istega vira. Oblikovali so z vrtečim vretenom, poleg tega se je odlivalo tudi v mavčne oblike ali pa stiskalo. Pri t. i. kmečki keramiki so po prvem žganju izdelek polili z redko maso, sledilo je drugo žganje in površinsko okrasje, potem pa še zadnji »žegen« v peči. Delovni proces posameznih izdelkov je popisal V. Šujan. Prva dva zgoraj omenjena postopka je nadomestilo t. i. okrasje pod loščem ali glazuro. Pri tem se je še surova površina ali t. i. biskvit premazala z vodnimi barvami, pokrila s tanko plastjo voska in zunaj ter znotraj prelila z glazuro. Pri nadaljnjem žganju se je vosek stopil, tako da se je glazura spojila z barvami, in posoda je dobila visoki lesk.

Pogled na vitrino s kmečkim posodjem v Muzeju olomouške keramike v Olomoučanih (po letu 1960)

Priprava lošča oz. glazure je potekala v obratu v spodnjem delu vasi, kjer je stal tudi mlin za pripravo potrebnih sestavin. Za žganje keramičnih izdelkov sta bili dve peči okroglega prereza, ki sta navpično obsegali dve nadstropji, vodoravno pa tri oddelke, dodano pa je bilo še kurišče. V mlinu je bila za žganje zahtevnejše okrašenih izdelkov še posebna peč. Peči so na začetku kurili z drvmi, po letu 1900 pa so jih priredili na premog. Pod upravo V. Julinka so se zmehanizirali tudi nekateri delovni procesi kot npr. mletje surovin in drobljenje skaženih izdelkov. Sicer pa o lastnostih opreme v delavnicah ni

nobenh poročil, zato si je tudi težko predstavljati, kako je bila razporejena po zgradbah. Olomouška tovarna je bila, sodeč po njenih izdelkih, v tistih razmerah obravnava kot povprečno podjetje. Njeno proizvodno vsebino so usmerjale potrebe kupcev iz širokih nižjih in meščanskih krogov. Posledica tega so bili seveda izdelki za povprečen okus. Predstavitev olomouških izdelkov zaradi pomanjkanja pisnih virov ne sega na same začetke proizvodnje, ki je bila povezana z Lenkom in Selbom. Wanklovo dokazno gradivo pa se omejuje samo na navadno kuhinjsko posodo in na drugo belo glazirano posodo. Najstarejši ohranjeni izdelki so še iz časa, ko so delavnico prevzeli Schützi. Glede na vrsto naročil se je tudi oblikovanje izdelkov kmalu razdelilo na dve področji, ki sta se vzporedno razvijali. Tako je glavno dejavnost olomouškega podjetja predstavljala t. i. ljudska keramika, ki je bila v proizvodnem registru že od samih začetkov. V sedemdesetih letih pa so bili tem izdelkom dodani še modni izdelki, ki so s svojo umetnoobrotnim videzom sledili trenutnim trendom. Seveda pa so prevladovali izdelki za široke ljudske mase, za katere je bil porcelan nedosegljiv. To so bile bele posode z živopisanim cvetjem, ki so predstavljale proizvodnjo večine keramičnih manufaktur okoli polovice 19. stoletja.

Stenski krožnik v renesančnem stilu. Zadnja tretjina 19. stoletja. Muzej olomouške keramike v Olomoučanah (dalje MO)

Stenski krožnik z motivom gradu (Pernštejn). Konec 19. stoletja

Sledilo je krajše obdobje, iz katerega so se ohranili primerki ploščate posode (večinoma krožniki in skledе) s črnim rutinskim okrasjem in s svetimi podobami na dneh kot so npr. sv. Janez, sv. Katarina, sv. Klara, Marija z Jezusom ipd. ali pa upodobitve znanih romarskih cerkva (v mestih kot Krtiny, Sloup, Hostyn Mariazell). Nemški napisi ob njih še natančneje določajo svete figurice in romarska mesta. Krajinske podobe pa predstavljajo znana češka mesta kot Bezdez, Karlštejn, Kokořín. Posoda je praviloma obrobljena z zlatorumeno in rdečerjavo črto ali z modro. Včasih pa obrobje posod krasi stilizirani motiv vinske trte ali pa pet drobnih krajinskih motivov, ki so še dodatno okrašeni s svetimi podobami ali z rokokojskimi otroškimi podobami. Ponekod so alegorizirane podobe mesecev in letnih časov. Ohranjenih je tudi nekaj globokih skled za juho, kropilnikov, čaš in kup. Posode, ki spominjajo na neke vrste porcelana in so jih sočasno izdelovali v več podjetjih, so se pojavljale najprej v prvi tretjini 19. stoletja, na koncu petdesetih in potem še v sedemdesetih letih.

Najobsežnejša izdelava »kmečkega« posodja je segla tudi na začetek 20. stoletja. Na trajnost tovrstne proizvodnje je vplivala priljubljenost med porabniki. Izdelki so namreč upoštevali tradicionalne oblike, ki so imele najpogosteje samo okrasni namen. Poleg oblik, ki izhajajo iz ljudstva (npr. nočna posoda, latvice, vrči, vsa osnovna ploščata posoda), se pojavljajo tudi kavni in čajni servisi, skledice za juho, omačnice, škatlice, čaše, pepelniki ipd. Čeprav je okrasje na njih podobno, njihove oblike izražajo stile različnih obdobj.

Skleda z raki. Konec 19. stoletja. MO

Stenski krožnik s papigo. Konec 19. stoletja. MO

Sicer pa se na t. i. ljudski keramiki uveljavlja okrasje dveh vrst. Eno krasi olomouške izdelke najstarejšega obdobja - to je kombinacija listov in plodov vinske trte - in je značilno za ploščato posodje, za skodelice z dvojnimi ročajem in za vrče. Na nekaterih ohranjenih krožnikih opazimo oznako z poimenovanjem kraja izdelave in V. Šujan jih uvršča še pred leto 1859, ko je bila družba Schütz formalno ustanovljena. Drugi okras, ki se pojavlja na še bolj raznovrstnih keramičnih izdelkih, je motiv vrtnice in ivanjščice, redkeje imamo tudi košarice s sadjem. Dna krožnikov so včasih okrašena tudi z motivom ptička. Stranice krožnikov pa po navadi krasijo lističi in drobni cvetovi. Poslikane površine so omejene z barvnimi črtami. Za obe vrsti motivov so značilne živopisane barve - vrtnice so vedno živordeče, uporabljena pa je še rumena, opečnatordeča, jasnomodra, živozelena in temnorjava. Obe vrsti motivov sta tudi popolnoma standardizirani. Razlike so le v kvaliteti izvedbe - ta izdaja okraševalčevu spretnost in obdobje izdelave. Poznejšo fazo proizvodnje označujejo malomarnejshe poslikave in preveč kričeče barve.

Druga proizvodna veja olomouškega podjetja je izdelovala keramiko za premožnejše meščanske naročnike. Ti primerki so v muzejih redkejši in so odziv na takratne trende v umetnosti. Tako so nekateri tovrstni olomouški izdelki sinteza renesančnega stila, naturalističnih posegov in secesijskega izraza, kar je značilno tudi za izdelke drugih tedanjih delavnic. Vse to odlikujejo tudi posnetki porenskih glinenih vrčev, ki so omenjeni v prvih zapisih in letopisih, potem pa še cela vrsta izdelkov iz delavnice Bernarda Palissyja in izdelki iz nekaj stoletij mlajšega podjetja Josiaha Wedgwooda. Drugačne težnje izkazujejo izdelki Hansa Makarta z živalskimi ali naravnimi motivi. Te motive lahko primerjamo z današnjimi japonskimi. Vrsta tovrstnih vzorcev pripravljajo pot secesijskim vzorcem, pri katerih prevladuje bogata površinska plastika. Neredko se pojavljajo tudi elementi iz drugih obdobj, tako da je razmejevanje posameznih stopenj izdelave na podlagi takšnih površinskih plastik po navadi težko.

V poznem obdobju se izrazito uveljavlja secesija s tipičnimi ženskimi postavami, z rastlinskimi motivi in s posebnimi geometrijskimi vzorci. Okras teh izdelkov poudarja ploskost in dinamične linije. Večje površine so silile k poenostavljanju okrasja in k modernizaciji, ki se kaže tudi v brizganju glazure.

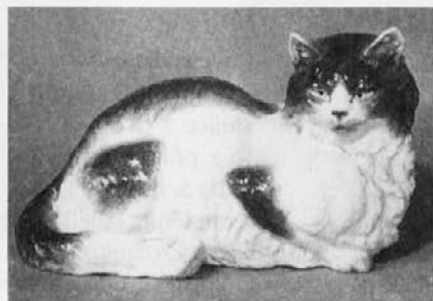
Vse to pa je označevalo tudi zadnja leta proizvodnje.

Obarvanost *neljudskega* dela proizvodnje obsega razsežno skalo tonov in rahlejših oz. nežnejših odtenkov. Primerki z istim okrasjem so se večinoma izdelovali v nekoliko barvnih različicah. Na področju raziskav barv in sestave glazur ima kot kemik največje zasluge Ludvik Schütz.

Povečevala se je tudi težnja po zvišanju estetske privlačnosti izdelkom, ki so bili namenjeni vsakdanjim potrebam. Obsežen izbor zajema predmete z izvirnim okrasjem kot so npr. stenski krožniki, keramične imitacije lovskih trofej, reliefne krajinske slike, okvirji za slike; servisi za pitje in jedilni servisi, posamezni vrči, poliči, maseljci, bokali, sklede, pribori za umivanje, različne vaze, široke posode za cvetje, cvetlični lončki, posode za dežnike, doze raznih velikosti, svečniki, pepelniki, črnilniki, otroški hranilniki, zvončki, kropilniki in tablice s hišnimi številkami.

Vrč v stilu porenske keramike. Zadnja četrtna 19. stoletja. MO

Kipec mačke. Zadnja tretjina 19. stoletja. MO

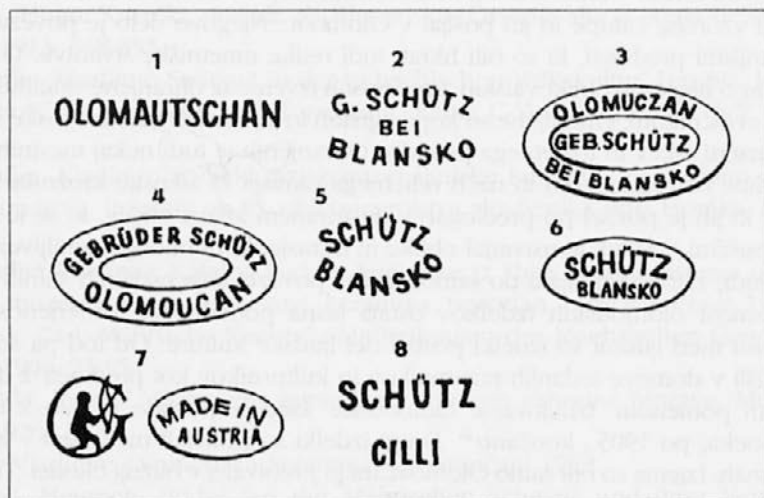

Žardinjera. Konec 19. stoletja. MO

Olomouški izdelki so ustrezali svoji dobi in spodbujali proizvodnjo tudi v podobnih podjetjih. Na izdelkih lahko ugotovljamo podobnosti med češkimi in moravskimi manufakturami. Približno v istem času so namreč delovale delavnice v Staré Role, Tyncu nad Sázavou, v Dalovicah in v Českých Budějovicah (Hardtmuth), v Vranovem nad Dyjí in v Znojmu. Osrednji motivi teh posod so bila morska nabrežja, gorski in alpski svet, letni dvorci v različnih letoviščih, gradovi in njihove razvaline in razna svetišča. Olomouške izdelke pa krasijo zgodovinske stavbe (Karlštejn, Bezdez), ki so jih imele v svojem programu tudi druge delavnice. V Vranovem npr. pa so morali zaposleni dolbsti v kovinske plošče svoje lastne motive ali pa so kopirali tuje vzorce. Lahko pa domnevamo, da je bilo del predlog skupnih obema podjetjema, v Olomoucu in Vranovem. Po ohranjenih izdelkih lahko sklepamo, da je v starejšem obdobju družine Schütz pomembno mesto v dekoraciji zavzemala nabožna tematika. Prikazana so romarska mesta in svet-

niške podobe, največkrat Ciril in Metod in njun prihod na Moravsko, kar vsekakor opozarja na motivno povezavo z Moravsko. Obseg in izbor olomouških izdelkov je zajemal proizvodne programe vseh drugih tovarn v tistem času, na jugozahodu in tudi vzhodnoslovaških. Tako so skušali zadovoljiti kar najširši krog uporabnikov. Na drugi strani pa so ohranili tudi umetno obrt za premožnejše naročnike. Motive, ki sta jih uvedli mišenska in dunajska porcelanka (tovarna porcelana), so razširili v številna druga podjetja. Motiv vinske trte in motiv rdečih vrtnic (*nemško cvetje*) sta preživela ničkoliko sprememb in različic in na koncu pristala tudi v registru okrasov za t. i. *ljudsko* keramiko. Sicer pa se je tehnološki razvoj manufaktur izražal v obogatitvi barvne lestvice, proizvodnja v drugi polovici prejšnjega stoletja pa je bila nekakšna sinteza starejšega razvoja, povezanega z meščanstvom in tistega, kar je zrastle iz ljudstva.¹²

Z vprašanji *ljudske* proizvodnje v manufakturah in v majhnih tovarnah se je ukvarjal V. Scheufler¹³ in na podlagi raziskovanj izoblikoval dve skupini - v prvo je uvrstil belo keramiko s poslikanim živobarvnim cvetličnim okrasjem, v drugo skupino pa uvršča posamezne področne oblike lončarstva.

Oznake olomouške tovarne

Olomouška proizvodnja sodi v prvo skupino. Podobni izdelki so prihajali še iz dveh moravskih tovarn - vranovske in koprivniške. Obe sta starejši od olomouške tovarne. Vranovska je prenehala delovati 1882., koprivniška pa se je štiri leta prej usmerila v izdelovanje keramičnih ploščic. Vendar sta obarvanost in motivnost ostali isti. Za okrasje ohranjenih vranovskih krožnikov pa so npr. značilne zamolke barve in skromnost okrasja. Koprivniška proizvodnja pa bolj ustreza meščanskemu izboru. V drugo skupino po V. Scheuflerju sodijo izdelki z reliefnim okrasjem, izdelanim s temnorjavo keramično barvo, pomešano z glino. Izdelke, ki so posnemali srednjeveško posodo, je v manjšem obsegu izdelovalo tudi olomouško podjetje. Upoštevanje določenega obdobjskega stila

¹² E. Plicková, Manufaktúra na výrobu kameniny v Muráni. Slovenský národopis 10. 1962, 384, 44.

¹³ V. Scheufler, Steingut in der tschechischen Volkskultur. Letopis. Jahresschrift des Instituts für Sorbische Volksforschung. Reihe C-Volkskunde. Nr. 6/7, 1963/1964, 141.

je izražalo podobnosti znojemske proizvodnje s proizvodnjo v Libojah¹⁴, kar je omogočilo tudi ureditev skupnega ateljeja na Dunaju. Dunajski atelje je pripravljaj načrte za obe tovarni in okraševal posamezne pomembnejše primerke. Nekatere načrte so izdelali tudi profesorji dunajske umetnoobrtne šole v duhu takratnih teženj, močna je bila renesančna usmeritev.

Lastniki, ki z izjemo Ludvika Schütza niso neposredno sodelovali v proizvodnji, so se trudili razvijati tudi *neljudsko* keramiko, saj je bil od te v precejšnji meri odvisen ugled in finančni uspeh podjetja. In čeprav so pri izdelavi *meščanske* keramike imeli odločilno besedo poklicni načrtovalci dunajskega ateljeja, se je olomouški delavec Augustin Mítek lahko uveljavil tudi na tem področju. Mítek se je v tovarni bratov Schütz v letih 1857-1860 izučil za slikarja. Nekaj let je deloval v Libojah in potem še slabo leto kot vodilni oblikovalec v podjetju H. Poduschky v Krumnussbaumu. Pozneje je absolviral na znojemski keramični šoli. Z bogatimi izkušnjami je dobil mesto vodje v olomouškem obratu. Sledil je razvoju stroke, narisal svoje modne vzorce in ustvaril možnosti, da jih je v svojem podjetju tudi uresničil. Dvakrat letno je odšel na Dunaj, se razgledal po muzejih in v izvozni trgovini Ernsta Wahllisse dobil nekaj dobrih idej. V Schützovi delavnici na Dunaju je izdeloval vzorčne kalupe in jih pošljal v Olomouc. Njegovo delo je povezano predvsem z manjšimi predmeti, ki so bili hkrati tudi redke umetniške stvaritve. O njegovih predlogih in o njegovih oblikovalskih zmožnostih izvemo iz ohranjene skicirke in z risb, narisanih s svinčnikom. Ohranjene so kopije grških in japonskih vaz, krajinske študije pa tudi lastni načrti vrčev in toaletnega posodja. Ohranjenih je tudi nekaj mestnih motivov (npr. razvaline Novega grada) in načrt reliefnega okrasja za stenske krožnike s ptičjimi podobami, ki jih je povzel po predlogih v ilustriranem atlasu ptičev, ki se je ohranil v njegovi zapuščini.¹⁵ Mítek je ustvarjal oblike in okrasje, ki bi bilo sprejemljivejše za čim širši krog ljudi, zato je prihajalo do samodejnega povezovanja različnih stilnih motivov. Skupna lastnost olomouških izdelkov ostaja jasna potrošniška usmerjenost. Zaradi priljubljenosti med ljudmi so izdelki postali del ljudske kulture. Od tod pa so po cesti tradicije prišli v domove tedanjih razumnikov in kulturnikov kot predmeti z domoljubno-vzgojnim pomenom. Izdelovanje olomouške *kmečke* posode je bilo z odhodom Aloisa Jaroneka, po 1905., končano¹⁶. Drugi izdelki so prihajali med ljudi v zelo omejenih količinah. Izjema so bili samo Olomovčani in prebivalci v bližnji okolici. Ti so lahko kupili blago z napako kar v tovarni. Takšne predmete pa so potem uporabljali pri različnih prazničnih priložnostih.

Za tovarno v Olomoucu lahko rečemo, da je oblikovalsko in tehnološko ustrezala stopnji razvoja drugih tedanjih keramičnih tovarn. Nadaljevanje dela ob prelomu stoletja ji je omogočalo to, da je bila majhno podjetje in sorazmerno dobro preskrbljeno s surovinami in gorivom. Njeni lastniki pa so se hitro prilagajali trenutnemu povpraševanju na trgu. Na koncu stoletja, ko je keramiko izrinjal kvalitetnejši porcelan, na svojem področju ni imela resnejše konkurence.

¹⁴ Govorimo o tovarni Aloisa Klammertha, ki je navezoval stike z dunajskim Umetniškoobrotnim muzejem in z absolventi Umetniškoobrtne šole. Podjetje je dosegalo najvišje ocene v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja.

¹⁵ Poročila o Mítku so povzeta iz gradiva (K. Dosedly). Gradivo obsega Mítkovo delovno knjižico, dnevnik in osebne spomine v obliki kronike; še knjigo *Naturgeschichte der Vögel* (Ehlingen 1871), kjer je na naslovnici s črnilom napisano »August Mítek (1881) Olomoučan«. Skicirka A. Mitka je bila nedolgo od tega iz Muzeja keramike na olomouškem uradu odtujena.

¹⁶ H. V. Sánka, *Kmečka posoda na Blanensku*. Časopis Moravskega deželskega muzeja 13, 1913, 353.

Literatura:

Chylík, Jindřich: Keramična obrt na Moravskem do polovice 19. stoletja. *Gradivo* 35, 1957. 114-116.

Chylík, Jindřich: Rudarstvo in obrt v Olomoučanih. *Domoznanska poročila iz Adamova in okolice* 3. 1959, št. 3. 11-12.

Knies, Jan: Moravsko domoznanstvo. *Blanski okraj*. Brno 1902. 132-134.

Koristka, Carl: Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogthum Schlesien in ihren geographischen Verhältnissen unter Mitwirkung mehrerer vaterländischen Naturforscher und Geographen. Wien und Olmütz 1861. 420 in 470.

Kybalová, Jana: *Evropska keramika*. Praga 1989. 171.

Kybalová, Jana - Novotná, Jarmila: *Keramika na Češkem in Moravskem*. Razstavniki katalog Umetniškoobrnega muzeja v Pragi in Moravske galerije v Brnu 1987. 156-158.

Niederle, Lubor: *Keramika na Češkem, Moravskem, Ogrskem in na Slovaškem*. Narodopisna razstava Češkoslovaške. Praga 1895. 343-349.

Pazaurek, Gustav: *Steingut, Formgebung und Geschichte*. Stuttgart b. r., 52.

Sánka, Hugo: *Kmečka posoda na Blanensku*. *Časopis Moravskega deželjskega muzeja* 13. 1913. 348-353.

Scheufler, Vladimír: *Steingut in der tschechischen Volkskultur*. *Letopis. Jahresschrift des Instituts für Sorbische Volksforschung. Reihe C-Volkskunde*. Nr. 6/7. 1963/1964. 138-146.

Scheufler, Vladimír: *Začetki raziskovanja ljudske keramike na češkem ozemlju*. V: *Ljudska tradicija. Prijatelji ob 85. obletnici rojstva akademika Jirija Horáka*. Praga 1971. 199-206.

Scheufler, Vladimír: *Katalog ljudske keramike iz zbirk narodopisnega oddelka Narodnega muzeja v Pragi*. Lončevina, keramika, porcelan, ploščice. Praga 1976.

Schirek, Carl: *Mährische Keramik*. *Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums* 18. 1900. 93-95.

Svoboda, Josef F.: *Označena keramika v muzejih zahodne Morave*. *Muzejski prehled* 1. 1926. 25-32.

Šujan, Vladimír: *Olomouška keramika*. Olomoučani 1968.

Wankel, Heinrich: *Bilder aus der Mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit*. Wien 1882. 310-314.

Wolny, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren*. *Topographisch, statistisch und historisch geschildert*. *Brünner Kreis* II-1. Brünn 1836, XXIII. II-2. Brünn 1846. 328 in 330.

Zalík, Jaroslav: *Muzej olomouške keramike*. *Domoznanska poročila iz Adamovega in okolice* 4. 1960. št. 3 in 5.

Prevedla Andreja Žele

*Summary***The Ceramics Factory in Olomoučani near Blansk - The Manufacture of Applied-Art Ceramics in Moravia**

The factory of polished burnt clay, which was in operation from 1849 to 1909 in Olomoučani near Blansk (about 30 km northwest of Brno, Moravia's main center), was an example of capitalist production of ceramics made for a broad range of customers. The final touch was added by craftsmen in the famous workshops of Goliči, Granici, Bistrica, Vranov and Vienna (Hardthmuth). The oldest mention of the factory dates from 1849, when Karl Gustav Lenk signed a contract with the

owners for kaolin exploitation on their land. Next year he bought the house number 37 with Peter Evgen Selb and turned it into a ceramics workshop. However, real development started with the Schütz family. In the 1852 sales contract Karel, the father, and Ludvik, the son, are named. Seven years later Arnold, Ludvik's brother, joins them. Together they form a company which is listed in the business directory as "Gebrüder Shütz". In this period the company manufactured ceramics for practical use and probably started producing burnt clay. Since domestic raw materials could not satisfy the ever growing demand, the owners bought another mine in Blšane. After the setting up of a subsidiary in Liboje near Celje, clay was shipped from there too. Because of the competition of better and cheaper china, the period of growth was followed by a recession; in 1909 the manufacture of fine ceramics was finally halted.

The fact that some customers were lower-class, while others were middle-class urbanites, influenced the look of the finished articles: some were brightly-colored rural ceramics on a white background, others more sophisticated applied-art ceramics.

Pieces of smooth-surfaced dishes with routine decoration, religious or landscape motives have been preserved from the most active period in the middle of the 19th century. The offerings of plants in Stara Rola, Tync, Dalovici, Češke Budějovice and Znojmo were mutually coordinated.

The famous "country" dishes were manufactured up to 1905. This was due to the popularity among customers which was further boosted by the 1895 Czechoslovakian Ethnological Exhibition and the movement for the preservation of national roots. Although most articles were more decorative than practical, they were in tune with tradition. The basic ornamental elements were vine leaves and roses, supplemented by other plant motives. In the second half of the 19th century, such articles were manufactured in the southwestern part of the Czech region, in eastern Slovakia and Moravia (in Vranov, Koprivnica).

The second production line of the Olomovčani factory was decorative ceramics for well-to-do urbanites, an answer to the development of modern "real" art which adapts form to the customer's taste. The art history of particular periods is often reflected in the works. Naturalism and Secession, for example, have left their imprint on both the form and decoration of ceramics. Modern ceramics workshops in Znojmo and Liboje have retained some common features, which can be attributed to the common Vienna studio of applied art they used to share. In order to keep up the quality of their products, manufacturers had regular contacts with professors of the School for Applied Art in Vienna. One exception was the ceramics craftsman Augustin Mitek, who adapted sophisticated designs to make them accessible to a broader range of customers.

Just as any other company, the factory adapted its products to the taste and requirements of its customers. Its offerings were meant to satisfy people from all walks of life, who shaped the environment they lived in according to their financial status.